

VN onder vuur en Defensie buiten schot?

Een terugblik op drie jaar (inter)nationale
betrokkenheid bij Srebrenica

Sipke de Hoop

'Een militaire vernedering, een politiek ehec en een humanitair drama', zo verwoordde GPV-kamerlid Van Middelkoop twee dagen na de val van Srebrenica de gevoelens van de Nederlandse parlementariërs.¹ Het functioneren van de Defensie-organisatie, van de Nederlandse landmacht in het algemeen en de houding van Dutchbat in het bijzonder werden in media en parlement ernstig bekritiseerd. Ook de Verenigde Naties – als tandeloze tijger – en de moslims in Srebrenica kregen (een deel van) de schuld in de schoenen geschoven.

Internationale context

Srebrenica onder 'bescherming' van de VN. Het drama in Srebrenica kende een lang voorspel. Al vanaf het begin van de oorlog in april 1992 werd deze plaats een toevluchtsoord voor moslimvluchtelingen. Toen moslims in januari 1993 een wanhoopsoffensief ondernamen (al vanaf november 1992 was geen VN-hulpkonvooi meer toegelaten), besloot het Bosnisch Servisch leger, onder leiding van generaal Ratko Mladić, Srebrenica in te nemen. VN-commandant Phillippe Morillon

In dit artikel zullen samenstellingen met het woord moslim met een kleine letter worden geschreven omdat religieuze groeperingen doorgaans niet met een hoofdletter worden geschreven. In het geval van de moslims in (voormalig) Joegoslavië is die kleine letter evenwel sinds 1970 in onbruik geraakt. Toen besloot Tito de moslims te verheffen van nationale minderheid naar nationaliteit. Daarmee kregen de moslims dezelfde status als de andere nationaliteiten. Sindsdien is het gebruikelijk 'Joegoslavische Moslim' met een hoofdletter te schrijven. Uit redactionele overwegingen is in dit artikel gekozen voor de kleine letter. Aan die keuze ligt nadrukkelijk geen opvatting ten aanzien van de status van de moslims als politieke entiteit, als religieuze minderheid of zelfs als islamitisch-fundamentalistische groepering ten grondslag. (S. de H.)

beloofde op eigen initiatief dat Srebrenica onder de bescherming van UNPROFOR zou komen. Generaal Mladić eiste na de val van Srebrenica op 15 april in ruil voor toelating van VN-eenheden de ontwapening van de moslimstrijders in de enclave. Op advies van Morillon, onder het mom van erger voorkomen, stemde de Bosnische onderhandelingsdelegatie met deze eis in.²

Evenals later bij de tweede val van Srebrenica 'dicteerde' Mladić zijn voorwaarden. En eveneens was de hoop, hoe naïef ook, het vredesproces te redden voor de VN een belangrijke afweging om toe te geven. Toen was er namelijk nog kans dat het 'Vance-Owen Peace Plan' (VOPP), het landverdelingsplan voor Bosnië, door de Bosnische Serviërs zou worden aangenomen. Mede onder druk van de publieke opinie werd een dag na de val van de enclave Srebrenica door de Veiligheidsraad uitgeroepen tot 'veilig' gebied. Het verlenen van humanitaire hulp en het toezien op en bevorderen van de terugtrekking van Servische para-militairen waren de belangrijkste taken. Op 6 mei werd het concept bij Veiligheidsraad-resolutie 824 uitgebreid tot Sarajevo, Žepa, Goražde en Bihać. In het VOPP zouden deze gebieden toch al de kern moeten vormen van de toekomstige moslim-provincies. Het instellen van 'Safe Areas' was in eerste instantie dan ook bedoeld als een tijdelijke noodoplossing.

Nadat het VOPP op 16 mei door de Bosnische Serviërs was afgewezen, dreigden de 'Safe Areas' te ont-

1 De Telegraaf, 13 juli 1995.

2 Laura Silber en Allan Little, *The Death of Yugoslavia*, Londen, 1995, blz. 300.

aarden in grote vluchtelingenkampen. In resolutie 836 van 4 juni 1993, die nogmaals het tijdelijk karakter van het beleid benadrukte, werd het mandaat van UNPROFOR door de Veiligheidsraad uitgebreid. UNPROFOR mocht ter zelfverdediging ook alle noodzakelijke maatregelen, waaronder het gebruik van geweld, nemen om haar mandaat te kunnen uitvoeren. Onduidelijk bleef echter of deze resolutie de (humanitaire en of militaire) bescherming van de bevolking of de verdediging van de enclave legitimeerde.³

De noodzaak bescherming te bieden aan de burgerbevolking leidde dus tot het ontstaan van permanente, weinig levensvatbare enclaves in Bosnië. De kritiek op het concept was niet mals. De Bosnische president Alija Izetbegović noemde de enclaves concentratiekampen en een voorportaal voor etnische zuivering; Europees Commissaris Hans van den Broek vond het een middel om aan effectief ingrijpen te ontkomen; en Boutros Boutros-Ghali, secretaris-generaal van de VN, noemde het plan onuitvoerbaar als de strijdende partijen niet mee wilden doen. De onwil militaire risico's te lopen en de onenigheid over het concept bleken eens te meer toen de lidstaten niet bereid waren de voor de uitvoering van resolutie 836 benodigde extra manschappen in voldoende mate ter beschikking van UNPROFOR te stellen. Van de benodigde 34.000 troepen voor een 'deterrence through strength' werden door de lidstaten maar 7.600 toegezegd, terwijl uiteindelijk 3.500 militairen metterdaad zijn ingezet. Van een militaire beveiliging kon dan ook geen sprake zijn.

In december 1994, ruim anderhalf jaar na het instellen van Srebrenica als 'beveiligd gebied', werd door de VN op basis van resolutie 836 gepoogd een einde te maken aan de verwarring over het doel van het *safe area*-concept. Boutros-Ghali's formulering dat '[T]he intention of safe areas is primarily to protect people and not to defend territory' leek te benadrukken dat het VN-beleid meer humanitaire dan militaire doeleinden had.⁴

Het *safe area*-concept was bedoeld ter versluiering van de ernstige verdeeldheid van de internationale gemeenschap over een krachtig en eensgezind Bosniëbeleid. Hiermee kon de publieke opinie voorlopig gerust worden gesteld. Deze politiek creëerde een gevaarlijke illusie, namelijk die van veiligheid voor de bedreigde moslimbevolking in de enclaves. Voor de Servische belegeraars, moslimleiders en VN-betrokkenen moet door de zeer magere toezeggingen voor het zenden van militairen duidelijk zijn geweest dat VN-bescherming van de enclaves tegen een Servische aanval een farce was.

De val van Srebrenica: hogere belangen en Westerse passiviteit. De Bosnisch-Servische aanval op Sre-

brenica in de zomer van 1995 lijkt achteraf en in het licht van de internationale politiek, de militaire situatie in Bosnië en de oplopende spanningen rondom de enclave niet verrassend. Nadat in de winter van 1994 duidelijk was geworden dat de internationale gemeenschap niet in staat was de strijdende partijen tot een politieke oplossing te bewegen, begonnen diplomaten en militairen openlijk plannen te maken voor een eventuele terugtrekking en hergroepering van UNPROFOR. De VN zouden dan effectiever kunnen optreden en de 'veilige gebieden' beter kunnen beschermen. In aanvulling daarop namen het Verenigd Koninkrijk, Frankrijk en Nederland het initiatief tot de oprichting van een 'Rapid Reaction Force' (RRF), die in Bosnië snel en krachtig zou moeten gaan optreden.

Voor de Bosnisch-Servische legerleiding leek de tijd rijp nog zoveel mogelijk gebiedswinst te behalen, te meer daar de machtsverhoudingen in Bosnië geleidelijk keerden. De omvangrijke financiële en militaire steun uit de Verenigde Staten en de islamitische wereld bleek, in combinatie met het Moslim-Kroatisch bondgenootschap, de militaire balans enigszins te herstellen. Het Bosnisch-Servische leger had bovendien, ondanks steun van Servië, een ernstig tekort aan personeel en materieel. Door het veroveren van de enclaves in Oost-Bosnië konden zijn eenheden worden verplaatst naar het midden en westen van Bosnië, waar in het voorjaar en de zomer van 1995 Moslim-Kroatische offensieven waren gestart.

Ook de lokale context heeft, naast de (inter)nationale belangen, een rol gespeeld bij de Bosnisch-Servische aanval. Kort na de aankomst van Dutchbat III, in januari 1995, werd de strop rond de enclave aangehaald. De bevoorrading werd verder geblokkeerd en Nederlandse verlofgangers mochten niet terugkeren naar hun bataljon. De spanningen in en rondom de enclave liepen bovendien hoog op omdat moslims steeds vaker gewapende strooptochten ondernamen naar Servische dorpen. Deze uitvallen, ten dele verklaarbaar uit de hongersnood in de enclave, leidden aan Bosnisch-Servische kant tot een niets verhullende reactie: 'Omdat Unprofor de moslims niet heeft ontwapend, zullen wij de enclave binnengaan en het werk van de blauwhelmen overnemen. We zullen Srebrenica demilitariseren.'⁵ Zowel door luitenant-kolonel T. Karremans als de Chefs van Staven is verscheidene keren aandacht gevraagd voor de druk op de enclave. De Nederlandse regering heeft gewezen op de benarde situatie van Dutchbat, dat in juli 1995 nauwelijks nog in staat was op een operationeel aanvaardbaar niveau dienst te doen. Deze signalen zijn door de VN en UNPROFOR genegeerd.

De VN wezen in de nasleep van Srebrenica op het militaire verrassingseffect van de aanval op de enclave. De VN-troepenmacht zou geen kennis van de bewegin-

3 Leurlijk, De Nooy, Rozemond e.a., *Nederland op vredes-expeditie*, Den Haag: Instituut Clingendael, 1996, blz. 14.

4 *Idem*, blz. 15.

5 *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1995.

gen en versterkingen aan de zijde van het Bosnisch-Servische leger hebben gehad. Het is echter moeilijk te geloven dat in dit tijdperk van satellieten deze informatie niet voorhanden was. Wel is het mogelijk dat de grote veiligheidsdiensten aan de VN informatie hebben onthouden. Militaire VN-waarnemers (UNMO's) hebben echter in mei en juni 1995 al bericht over de komst van Servische paramilitaire troepen naar Oost-Bosnië. De hoogste VN-commandant, Bernard Janvier, en de speciale VN-gezant voor Bosnië, Yasushi Akashi, hebben echter niets met deze signalen gedaan.⁶

Het is duidelijk dat het tekortschieten van de militair-politieke analyses en het zg. gebrek aan militair-operationele informatie geen geloofwaardige verklaring bieden voor het falen van de internationale gemeenschap. Er zijn specifieke elementen die meespelen in de terughoudendheid van de VN. Volgens generaal C. Nicolai, een van de adviseurs van UNPROFOR-commandant Janvier, wilde de Franse VN-generaal de veilige gebieden in Oost-Bosnië opgeven.⁷ De aanleiding hiertoe was de benarde situatie – als reactie op NAVO-bombardementen op Pale waren korte tijd VN-militairen gegijzeld – waarin de verspreide UNPROFOR-eenheden in Bosnië verkeerden. Die gijzeling was ook aanleiding voor een bevel van de VN-generaal van 29 mei waarin de commandanten te velde werd gelast de veiligheid van het militaire personeel boven alles te stellen.⁸

Uit het recent gezamenlijk journalistiek onderzoek van NRC Handelsblad, IKON en Channel Four bleek dat Akashi en Janvier op 9 juni nog een stap verder gingen door te besluiten de UNPROFOR-missie te beperken tot *peacekeeping*. Op basis van dat besluit was het niet meer mogelijk 'veilige gebieden' met luchtaanvallen te verdedigen (*peace-enforcing*). Wel kon door middel van 'close air support' nog luchtsteun worden gegeven aan VN-militairen die direct werden aangevallen. Deze steun had echter niet tot doel de bevolking te beschermen of de enclave te redden. Het besluit tot herziening van UNPROFOR's taak was niet zo opmerkelijk als bovengenoemd onderzoek suggereerde. In mei 1995 had Boutros-Ghali de Veiligheidsraad al voorgesteld in de toekomst af te zien van het gebruik van geweld als middel om aanvallen op 'veilige gebieden' te beantwoorden.⁹

Ten tijde van de Bosnisch-Servische aanval op Srebrenica zijn meermaals verzoeken van Dutchbat om luchtsteun door de UNPROFOR-leiding afgewezen. Naast de zorg om de militaire kwetsbaarheid van de VN-troepen is ter verklaring vaak gewezen op de in VN-

kringen geuite wens van de moeilijk verdedigbare enclaves in Oost-Bosnië verlost te raken. Gezien de gevolgen voor de reputatie van de VN lijkt een doelbewust opgeven van Srebrenica te ver gezocht. Wel is een breder internationaal belang te onderscheiden voor een verklaring van de terughoudendheid van de VN: luchtaanvallen zouden de op dat moment in Belgrado gaande onderhandelingen tussen EU-onderhandelaar Carl Bildt en de Servische premier Milošević over een mogelijke Servische erkenning van Bosnië in gevaar hebben gebracht.

Het onderzoek van NRC Handelsblad, IKON en Channel Four bevestigde dat Janvier van de oostelijke enclaves af wilde. Zijn pogingen luchtaanvallen te voorkomen of te vertragen kwamen ten dele voort uit een andere visie. Uitspraken van Janvier als 'we kunnen geen actie ondernemen zonder het politieke proces in gevaar te brengen' en 'ik geloof niet dat Mladić de enclave wil straffen' getuigen wel van naïveteit en struisvogelpolitiek. Gezien zijn verantwoordelijkheid voor de veiligheid van alle VN-troepen in Bosnië zijn Janviers grote aarzelingen militair in te grijpen echter te begrijpen.

In bovengenoemd onderzoek wordt gesuggereerd dat Janviers voortdurende weigering luchtaanvallen uit te voeren, is terug te voeren op een afspraak die de Franse regering al op 6 juni met Mladić had gemaakt: vrijlating van Franse gijzelaars in ruil voor stopzetting van luchtaanvallen op Bosnisch-Servisch gebied. De Franse president Jacques Chirac zou, volgens het dagboek van een anonieme VN-officier, op de avond van 10 juli de Franse VN-bevelhebber zelfs hebben opgedragen de inzet met luchtsteun nog een dag uit te stellen. Parijs heeft bevestigd dat het in juni 1995 bij Boutros-Ghali heeft aangedrongen geen luchtaanvallen (*air strikes*) uit te voeren zolang nog VN-personeel was gegijzeld. Maar daarover bestond al een brede internationale consensus.¹⁰ Een directe interventie van president Chirac bij Janvier wordt uiteraard in alle toonaarden ontkend. Een meerderheid in de Tweede Kamer wil nu echter een onafhankelijk internationaal onderzoek naar Srebrenica. Gevreesd moet worden dat bij de VN voor een dergelijk onderzoek weinig animo zal bestaan. Een helder zicht op de VN-besluitvorming lijkt thans niet mogelijk.

Ook voor de beantwoording van het vraagstuk van de passiviteit van de VN zijn namelijk aanknopingspunten op afzonderlijke niveaus waar te nemen: internationaal (de effectiviteit van UNPROFOR), nationaal (onderhandelingen over erkenning van Bosnië; Franse belangen) en lokaal (angst voor VN-gijzelaars). Het moge duidelijk zijn – maar dat was ook al gebleken uit de beperkingen van het mandaat en de volledig ontoereikende troepenmacht – dat de militaire bescherming van de 'beveiligde' gebieden en van de daar verblijvende bevolking geen doel op zich zelf was. Het verschil in inter-

⁶ NRC Handelsblad, 29 mei 1996.

⁷ NRC Handelsblad, 26 augustus 1995.

⁸ J. Colijn en P. Rusman, 'Staten-Generaal', in: *Transaktie*, 1996, blz. 116.

⁹ Leurdijk e.a., a.w. noot 3, blz. 15.

¹⁰ NRC Handelsblad, 8 juni 1995.

pretatie over de aard van het conflict en dus over de te nemen maatregelen was hiervoor te groot. De 'geheime agenda' – het mogelijk laten vallen van de oostelijke enclaves in ruil voor een betere slagkracht van UNPROFOR – heeft in de aanloop naar de val van Srebrenica zeker een rol gespeeld. Van een werkelijk *commitment* met de bedreigde moslims was geen sprake.

Bovendien was de internationale gemeenschap door een naïef geloof in onderhandelingsuccessen van Bildt en in de bedoelingen van de Bosnische Serviërs het zicht op de werkelijkheid kwijtgeraakt. Een 'geloof' dat een goed alibi verschafte om niet in te grijpen en dat derhalve de eigen verdeeldheid prima maskeerde. Zowel het gehele Bosniëbeleid van de internationale gemeenschap als het optreden ten tijde van Srebrenica was, als het erop aankwam, altijd gericht op het voorkomen van slachtoffers aan de 'eigen' zijde, zelfs als dit ten koste ging van de bedreigde bevolking. Vond ook de Nederlandse regering de veiligheid van Dutchbat zwaarder wegen dan die van de bevolking in Srebrenica?

De nationale context

Nederlandse besluitvorming. Het dilemma in hoeverre de veiligheid van de eigen eenheden en de bescherming van de bevolking tegen etnische zuivering opwoog tegen de gevaren van aanwezigheid in een geïsoleerde enclave speelde ook in Nederland. Vooral in militaire kringen is vanaf het begin gewaarschuwd voor de gevaren. De Nederlandse regering besloot in 1993 toch een bijdrage te willen leveren aan de bescherming van de 'Safe Areas'. Minister van buitenlandse zaken Hans van Mierlo heeft het besluit tot uitzending van Nederlandse militairen als volgt gerechtvaardigd: 'De grote betrokkenheid die in Nederland, in publieke opinie, bij parlement en regering met de gebeurtenissen in het voormalig Joegoslavië van meet af aan had bestaan maakte het reeds om *binnenlands-politieke* redenen moeilijk voorstelbaar dat Nederland afzijdig zou blijven.'¹¹

In het debriefingsrapport, dat in het najaar van 1995 verscheen, werd de beslissing tot uitzending als volgt gerechtvaardigd: 'De uit het VN-mandaat en de militaire krachtsverhoudingen voortvloeiende beperkingen waren bekend toen het vorige kabinet besloot Nederlandse VN-militairen naar Srebrenica te sturen, maar belangrijke *humanitaire en politieke* overwegingen gaven voor regering en parlement de doorslag.'¹²

Militairen toonden zich verontrust over de doctrine van militaire ontplooiing ten gunste van de mensenrechten. In *Vrij Nederland* van 20 november 1993 stelde generaal-majoor R. Reitsma: 'we kunnen niet

voor een gril van een politicus een *commitment* aangaan. Wat de prioriteiten van Nederland in de wereld zijn? Daar ben ik nog niet uit...' Hoge militairen twijfelden ook openlijk aan de motieven voor humanitaire interventie. Ging het inderdaad om een morele opdracht of speelden andere overwegingen een rol? Minister Van Mierlo motiveerde het besluit tot uitzending o.a. met: 'De wens door een sterke Nederlandse presentie op de grond beter in staat te zijn invloed uit te oefenen op de internationale beleidsvorming m.b.t. het voormalig Joegoslavië ...'¹³ Dat moet in de context van de Nederlandse afwezigheid in de Contactgroep en de verborgen agenda's van het *safe area*-beleid wel een hele bittere nasmaak hebben gegeven in het Haagse.

Het wantrouwen van de militairen betrof in 1993 niet alleen de motieven, maar ook de helderheid van de besluitvorming en mogelijkheden van uitvoering. Brigade-generaal P. Strik verwoordde, in hetzelfde nummer van *Vrij Nederland*, de bezwaren als volgt: '... want politici stellen hun opdracht vaak zo verdomd onduidelijk'. Hij raakte hier de kern van het falen van de internationale gemeenschap. Politici waren niet in staat een duidelijk afgebakende opdracht te geven aan de uitvoerders, omdat zij het onderling oneens waren over de richting van een politieke oplossing. Dit was het gevolg van de uiteenlopende interpretaties over de aard van het conflict.

Ook de hoogste landmacht-officier, luitenant-generaal H. Couzy, heeft zich hardop afgevraagd welk land zijn leger opsluit in een enclave; hij waarschuwde de Kamer voor de gevolgen. De Nederlandse regering toonde zich met betrekking tot Srebrenica optimistisch of, erger nog, behoorlijk naïef. Men ging er in Nederland van uit, zo schreef Van Mierlo aan de Kamer, dat 'reeds een beperkte VN-presentie op de grond een voldoende afschrikwekkende werking' zou hebben.¹⁴

Ondanks alle bezwaren kon de landmacht, die bij de afslankingsoperatie van de Nederlandse krijgsmacht de zwaarste lasten moest dragen, het zich in het kader van de reorganisatie en de traditionele competentiestrijd van de krijgsmachtdelen, niet veroorloven te laten blijken dat men deze taak niet aandurfde. De bezorgdheid zal ten dele zijn voortgekomen uit angst bij een eventueel debâcle 'tegenstanders' (lees: de andere krijgsmachtdelen) nieuwe munitie aan te reiken voor hun scepsis over de Luchtmobiele Brigade. Een deel van het militair *establishment* wilde echter ook graag het nut van de nieuwe Brigade bewijzen. Was deze nieuwe eenheid wel berekend op haar taken?

Het functioneren van Dutchbat. Na de val van Srebrenica zijn zowel bij de militaire als bij de civiele aspecten van het Dutchbat-optreden de nodige vraagte-

11 *Handelingen Tweede Kamer (TK)*, 'De situatie in voormalig Joegoslavië', 1995-1996, 22181, nr 149, blz. 5. (Curs. SdH)

12 O. van der Wind, *Rapport gebaseerd op de Debriefing Srebrenica*, 4 oktober 1995, blz. 9. (Curs. SdH)

13 TK, a.w. noot 11, blz. 12.

14 *Idem*, blz. 13.

kens geplaatst. Van verscheidene zijden – de media, moslims, Nederlandse parlementariërs en wetenschapslieden – werd de VN in het algemeen en Dutchbat in het bijzonder verweten de enclave onvoldoende bescherming te hebben geboden. De Bosnische Serviërs kritiseerden daarentegen het falen van Dutchbat bij de ontwapening van de moslims.

De terughoudendheid van Dutchbat was te verklaren uit de 'rules of engagement'. Hoewel Dutchbats taak de ontwapening van de moslims was, mocht het dit niet met geweld doen. Tegen de Bosnische Serviërs mocht Dutchbat volgens het mandaat alleen optreden indien direct geweld tegen de VN-militairen werd gebruikt. Men stond daarom machteloos, zowel bij uitvallen uit als bij aanvallen op de enclave.

Ook minister Voorhoeve vroeg terecht aandacht voor de context waarin het functioneren van Dutchbat moest worden beoordeeld. De enclave moest niet worden verdedigd, maar aanvallen dienden te worden ontmoedigd, zo lezen we in de begeleidende brief van zijn hand bij het debriefingsrapport aan de Tweede Kamer.¹⁵ Die passage geeft ten overvloede nog eens aan dat de beveiliging van enclaves in Bosnië een zorgvuldig voor de buitenwereld in stand gehouden illusiepolitiek was. Nu, achteraf, wordt de kritiek op Dutchbat van Nederlandse zijde herleid naar het VN-mandaat. Regering en parlement kan echter worden verweten dat zij willens en wetens aan die schijnbescherming hebben meegewerkt.

Stilzwijgend wordt door de minister van Defensie zelfs een deel van de 'schuld' ook naar de moslims geschoven. Zij lieten zich niet ontwapenen, en de plaatselijke autoriteiten verleenden daarbij geen medewerking, zo schrijft Voorhoeve. 'Stelselmatige uitvallen van moslimstrijders tegen Bosnisch-Servische doelen rondom de enclave hebben de spanning om Srebrenica verhoogd ...'¹⁶ Dit verwijt is niet terecht, aangezien de VN geen werkelijke bescherming hebben kunnen bieden. In Voorhoeve's brief aan de Tweede Kamer is zelfs fijntjes verwezen naar de verantwoordelijkheid van alle VN-lidstaten, omdat zij niet voldoende militairen wilden leveren. Met die kennis mag toch van de moslims niet worden verwacht dat zij zich braaf zouden laten ontwapenen.

De kritiek in het debriefingsrapport op de moslims is typerend voor het patroon waarin de eigen verantwoordelijkheid enigszins wordt ontlopen en de aandacht wordt gevestigd op andere betrokkenen. Wel mag het moslimleger worden aangesproken op zijn eigen verantwoordelijkheden. Uit het debriefingsrapport blijkt meer dan eens dat de moslimstrijders niet altijd even coöperatief waren. Tijdens het operationele optreden

van Dutchbat hebben zij met steun van de plaatselijke autoriteiten 'op belangrijke ogenblikken', o.a. bij de pogingen van Dutchbat 'blocking positions' naar achteren te verplaatsen en vluchtelingen uit de gevarezone te transporteren, behoorlijk tegengewerkt.¹⁷ Teleurstelling en wantrouwen over het militaire optreden van Dutchbat, communicatieproblemen en pogingen een escalatie van de gevechten te forceren vormen een verklaring voor de houding van de moslims.

In het debriefingsrapport wordt ook verwezen naar duizenden moslimstrijders die in de nacht vóór de val van Srebrenica de enclave hebben verlaten. De Bosnische generaal Rasem Delić stelde dat hij door een geslaagde uitbraak een deel van zijn 28ste divisie heeft kunnen behouden.¹⁸ Anders gezegd, de enclave werd door de Bosnische militaire leiding ook als onverdedigbaar opgegeven. Hoewel uit militair oogpunt het vertrek uit de enclave de beste oplossing was, is die zet uit moreel en humanitair oogpunt nauwelijks te verdedigen. Daarmee lieten zij de eigen bevolking in de steek.

Dutchbat werd vervolgens verrast door de snelheid waarmee de Bosnische Serviërs begonnen met de etnische zuivering in de enclave. Op 12 juli, een dag na de val van Srebrenica, stonden al honderden bussen klaar om de bevolking naar moslimgebied te deporteren. Een op die dag gesloten akkoord tussen Mladić en Dutchbat-commandant Karremans' over een scheiding van vluchtelingen in verschillende groepen en voor een *debriefing* van alle mannelijke moslims tussen 17 en 60 jaar stuitte in Nederland op veel kritiek, zeker toen bleek dat Karremans' plaatsvervanger majoor Franken op 17 juli zelfs een document heeft ondertekend waarin een ordelijk verloop van de evacuatie werd vastgesteld. Minister Voorhoeve vond dat dit geen juist beeld gaf van de evacuatie. Hij verdedigde zijn Dutchbat-officieren door erop te wijzen dat de overeenkomst onder druk tot stand was gekomen. In het debriefingsrapport is vermeld dat de 'zorg om nog aanwezige gewonden, vluchtelingen en lokale medewerkers' tot ondertekening noodzaakte.¹⁹

Van Nederlandse zijde is tevreden vastgesteld dat Dutchbat zich na de val van Srebrenica nog heeft ingespannen ten behoeve van de vluchtelingen. De vertegenwoordigers van niet-gouvernementele hulporganisaties en militaire VN-waarnemers hebben, zo lezen we in de begeleidende brief van Voorhoeve bij het debriefingsrapport, 'zonder uitzondering hun waardering laten blijken voor de wijze waarop Dutchbat in zijn machteloze positie toch nog zoveel mogelijk de vluchtelingen in Srebrenica heeft geprobeerd te helpen'. Volgens de Nederlandse generaal Nicolai, stafchef van UNPROFOR in

¹⁵ Joris Voorhoeve, *Begeleidende brief Debriefingsrapport D101/95/19818*, Ministerie van Defensie, 30 oktober 1995, blz. 9.

¹⁶ *Idem*, blz. 10.

¹⁷ Van der Wind, *a.w. noot 12*, blz. 33.

¹⁸ Voorhoeve, *a.w. noot 15*, blz. 10.

¹⁹ Van der Wind, *a.w. noot 12*, blz. 59.

Bosnië, had Dutchbat de instructie 'te assisteren' bij de deportatie van de moslims onder het motto dat deelnemen aan etnische zuivering beter is dan toekijken bij etnische moorden.²⁰ Deze organisaties bleken later echter wel ernstige kritiek uit te oefenen op de 'formele' houding van Dutchbat tijdens de evacuatie. Zo lijkt ook die passage uit het debriefingsrapport dus eerder ingegeven door de gedachte het bezoedelde blazoen van Dutchbat op te poetsen dan dat zij geheel overeenkwam met de werkelijkheid.

Zowel de VN als Nederland hebben in laatste instantie andere prioriteiten gehad dan het lot van de moslims in de gevallen enclave. Namens de VN heeft generaal Smith na de val van Srebrenica, in aanwezigheid van Carl Bildt en president Milošević, een 'geheim' akkoord met Mladić bereikt. De VN-commandant beschouwde dit als eerste stap naar 'normalisering' van de betrekkingen met de Bosnische Serviërs.²¹ De overeenkomst, die het vertrek van Dutchbat uit de enclave regelde, bevatte geen uitdrukkelijke verwijzing naar de gevangenen moslims. Hun lot werd ondergeschikt gemaakt aan de internationale politiek en aan het vertrek van Dutchbat. Daarmee toonden de VN zich griezellig consequent: de betrokkenheid bij het moslimdrama was beperkt en kwam qua prioriteitstelling nadrukkelijk ná die van de 'eigen jongens'.

Het vertrek van Dutchbat op 21 juli wierp ook een smet op de Nederlandse houding. Hoewel door minister Voorhoeve was beloofd de komst van het Rode Kruis af te wachten, vertrok Dutchbat vroegtijdig. Voorhoeve's betoog dat de regering zich na de val van Srebrenica heeft ingespannen voor toegang van het Internationale Comité van het Rode Kruis naar de weggevoerde moslimgevangenen en dat zulks ook in het akkoord met Mladić is opgenomen, is zwak. Het getuigde bovendien van naïveteit te geloven in toezeggingen van lieden als de Bosnisch-Servische officieren. Het akkoord tussen Smith en Mladić alsmede het vertrek van Dutchbat lijken achteraf door de Bosnische Serviërs te zijn beschouwd als vrijbrief om nog in leven zijnde gevangenen te vermoorden. Bovendien legitimeerde de overeenkomst de evacuatie (etnische zuivering) van enkele tienduizenden vrouwen, kinderen en bejaarden.

In april 1996 bleek dat Dutchbat bij de evacuatie zeer strikt de regels had toegepast bij de toekenning van VN-pasjes voor lokaal personeel, en dát in tegenstelling tot civiele hulporganisaties als Artsen zonder Grenzen en het Internationale Rode Kruis, die wel op ruimhartige wijze een 'ontsnappingsroute' boden aan hun lokale

moslimpersoneel. In de VPRO-uitzending *Lopende Zaken* van 23 juni bevestigen moslimvluchtelingen de aantijgingen van de hulporganisaties. De Nederlandse militairen zouden zich na de val van de enclave niet hebben geïnteresseerd voor het lot van de moslimvluchtelingen. Hoe wordt dat verschil in optreden verklaard?

De relatie Dutchbat-moslims. In onze media is veel aandacht besteed aan de (vermeende) negatieve houding van Nederlandse militairen ten opzichte van moslims. Die berichtgeving was niet onbelangrijk, omdat een verband kon worden gelegd tussen die houding en het functioneren van Dutchbat. Zij leidde bovendien tot vragen over de kwaliteit van de Nederlandse militairen en van de opleidingen. Het negatieve beeld dat over de relatie is blijven hangen, is deels door militairen zelf veroorzaakt.

Uitspraken van Nederlandse officieren in *NRC Handelsblad* van 26 augustus 1995 over moslims als 'onbetrouwbaar en ongedisciplineerd', 'lastpakken' (brigade-generaal Kolsteren) en een 'ongeregelde bende' (luitenant-kolonel Karremans) leidden tot scherpe kritiek in Nederland. Kolsteren, de hoogste Nederlandse VN-officier in Zagreb, legde de schuld van het falen van de vredesmacht deels bij de moslims: 'ze hebben de boel zelf zitten verknallen, ... met hun nachtelijke uitvallen buiten de enclave hebben ze de Serviërs een excuus gegeven om Srebrenica op te rollen. De Moslims hebben niet eens de moeite gedaan om hun land te verdedigen.'²² Kennelijk verwachtten onze Nederlandse militairen – terwijl zij voortdurend benadrukten dat Dutchbat niet in Srebrenica was om de moslims te verdedigen en dat de enclave militair onverdedigbaar was – van de moslimstrijders wel een grote mate van opofferingsgezindheid.

Er passen enige kritische kanttekeningen bij het beeld dat veel VN-militairen naar voren brengen. Hoewel ik niets wil afdoen aan de ervaringen van deze mensen en wil erkennen dat opmerkingen als 'er zijn geen good guys and bad guys' altijd een kern van waarheid bevatten, moet – hoe bitter de ervaringen met de moslim-milities en de lokale moslimleiding ook zijn geweest – de context niet uit het oog worden verloren. Van Nederlandse zijde, zo bleek uit de gevoelens en uitspraken van militairen, was niet altijd evenveel begrip voor de omstandigheden waarin de moslims moesten zien te overleven.

Enige nuancering is ook gepast bij het, onder Nederlandse militairen, wijdverspreide gevoel dat het regeringsleger niet te vertrouwen was en bovendien zeer ongedisciplineerd, terwijl het Bosnisch-Servische leger van Mladić een veel betere organisatie en discipline werden toegedicht. Naast de cultuurverschillen die daaraan ten grondslag kunnen liggen, moet worden gewezen op de

²⁰ *NRC Handelsblad*, 21 oktober 1995.

²¹ Uit een verklaring van Drazen Erdemović, een van de daders van de massamoord bij Srebrenica, bleek dat vlak na het akkoord tussen Mladić en Smith 1.200 vluchtelingen zijn geëxecuteerd: *De Volkskrant*, 9 maart 1996.

²² *NRC Handelsblad*, 26 augustus 1995.

historische achtergrond van die verschillen tussen de moslimtroepen en het Bosnisch-Servische leger. Laatstgenoemd leger werd gesteund en georganiseerd door de Servische strijdkrachten die voortkwamen uit het Joegoslavische Volksleger (JNA). Het Bosnische regeringsleger is pas ontstaan in 1992 en is voortgekomen uit plaatselijke milities en straatbenden. Het gebrek aan militaire traditie, aan deskundige officieren en aan middelen, dit laatste als gevolg van de wapenboycot, heeft geleid tot een lagere discipline en organisatiegraad.

Het beeld in de media over de Nederlandse militairen – vergelijk bijvoorbeeld ‘de diepgewortelde haat ten opzichte van de Moslims’ uit *NRC Handelsblad* van 30 oktober 1995 – lijkt echter overtrokken. Wel is nader onderzoek naar de relatie Dutchbat-bevolking en de invloed daarvan op het functioneren van Dutchbat nodig. Uit het debriefingsrapport bleek dat de houding van de bevolking ten opzichte van Dutchbat pas in negatieve zin veranderde na het verlies van de eerste observatiepost op 3 juni. De mening van Nederlandse militairen over de moslimbevolking werd voor een deel bepaald door de plaats waar men was gestationeerd.²³

Natuurlijk moeten ook gereserveerde gevoelens en zelfs de haat ten opzichte van de moslims in de context worden gezien van de gebeurtenissen ter plaatse. Dutchbat III heeft in een uitermate moeilijke situatie moeten opereren. Al kort na aankomst van Dutchbat werd de bevoorrading afgesneden en werden honderd Dutchbatters korte tijd door moslims gegijzeld. Tijdens de aanval op Srebrenica werd het bataljon bij zijn terugtrekking door de moslims tegengewerkt, waarbij een Nederlandse soldaat sneuvelde. In een interview met *de Volkskrant* op 21 oktober 1995 vond een sergeant dat critici zich beter moeten inleven in de situatie: ‘Ze probeerden ons te dwingen tegen de Serviërs te vechten. Ik ben daar gedurende twee maanden geterroriseerd door die Moslims.’²⁴ Het hogere kader was niet in staat, maar dat bleek ook al uit zijn eigen uitspraken en houding, voldoende tegenwicht te bieden aan dit soort gevoelens uit het veld.

Defensie en de hand in eigen boezem: opleiding en coördinatie. Het omgaan met de verschillende partijen, het afstand nemen van specifieke gebeurtenissen en het bewaren van objectiviteit vereisten veel van de Nederlandse soldaten en het kader. Niet alleen in Srebrenica, maar overal en op alle niveaus. Generaal Brinkman verwoordde het vlak voor zijn vertrek in april 1995 als stafchef van UNPROFOR in Zagreb als volgt: ‘Wij moeten over een onmenselijke zelfverloochening beschikken, een soort superieure morele kwaliteit.’²⁵ De complexiteit

van de problematiek rechtvaardigt derhalve een genuanceerd oordeel over de houding van de Nederlandse militairen.

Verscheidene officieren van het eerste Dutchbat-bataljon hebben hun tevredenheid uitgesproken over het functioneren van de Nederlandse landmachtmilitairen. Zij toonden zich tevreden over inzet en betrokkenheid bij de opbouwwerkzaamheden in de enclave.²⁶ Wel was het in de beginperiode moeilijk aan het personeel uit te leggen dat Dutchbat, ‘ondanks de edele doelstellingen van de uitzending’, niet zonder meer ‘over local resources kan beschikken of het gebruik van lokale infrastructuur niet geheel zelf kan bepalen’.²⁷ Niet iedereen beseft dat rekening moest worden gehouden met wetten, gebruiken en regels in het operatiegebied. Dat aspect kwamen we al vaker tegen: gevoelens van onbegrip, teleurstelling, verontwaardiging en woede dat moslims niet altijd mee-, soms zelfs tegenwerkten.

Ondanks de tevredenheid in het veld over de Nederlandse UNPROFOR-soldaten moeten hun functioneren én hun opleiding in de toekomst toch tegen het licht worden gehouden. Ten eerste omdat in de media wel een verband is gesuggereerd tussen de houding ten opzichte van de moslims en het functioneren van Dutchbat. Ten tweede omdat Voorhoeve stilzwijgende en wellicht te rechte kritiek op de landmachtopleidingen heeft geponeerd. Balkandeskundigen zouden volgens hem een meer cynische (bedoelde hij een ‘er zijn geen good guys’-mening?) dan realistische visie ventileren in de militaire opleidingen.²⁸

De meningen over de aspecten van de oorlog in voormalig Joegoslavië lopen sterk uiteen. Wat is eigenlijk een realistische visie? Het lijkt een illusie een eensgezinde interpretatie te kunnen verwachten. Het is echter duidelijk dat op zeer verschillende niveaus, door verschillende geledingen en door verschillende mensen (zowel wetenschapslieden als militairen) is bijgedragen aan opleiding en vorming van het uit te zenden personeel. Een gedegen onafhankelijk onderzoek naar de aangedragen informatie kan worden uitgebreid naar de beleidsvoorbereidende kant van de zaak: wie hebben op welk moment en op basis van welke bronnen informatie verschaft die heeft geleid tot besluitvorming over Srebrenica? Die vragen zijn ook interessant, omdat Dutchbat-officieren zich in 1994 en 1995 kritisch hebben uitgelaten over de samenwerking tussen de verschillende niveaus die een taak hadden bij de voorbereiding en uit-

26 P. Everts, ‘Ervaringen van een bataljonscommandant in het voormalig Joegoslavië’, in: *Armex*, 7/8 (1995), blz. 13, 14.

27 F.A. Ebbelaar, ‘Sectie 5: modieuze uitzendballast’, in: *Militaire Spectator*, blz. 322.

28 Colijn en Rusman, *a.w. noot* 8, blz. 516.

23 Van der Wind, *a.w. noot* 12, blz. 70.

24 *De Volkskrant*, 21 oktober 1995.

25 *De Volkskrant*, 8 april 1995.

voering van de werkzaamheden van Dutchbat.²⁹ Een duidelijker afbakening van verantwoordelijkheden en bevoegdheden achtten zij gewenst. Het is treffend dat na de val van Srebrenica bleek dat dit niet enkel een probleem van de landmacht was, maar van de gehele Defensie-organisatie.

Conclusie

In Nederland is veel kritiek geuit op 'ons' optreden in Srebrenica en de afhandeling ervan. De lacunes en tegenstrijdigheden in het door Defensie zelf verrichtte onderzoek zijn daar debet aan. Ook de omvang van het menselijk drama in Bosnië zal hebben meegespeeld in de verontwaardigde en soms emotionele reacties ten opzichte van het functioneren van de Nederlandse militairen. Daarmee is te kort gedaan aan de inzet van Dutchbat. Onze Nederlandse militairen zaten in een oorlogsgebied, werkten onder zware druk, waren oververmoeid en leefden al twee maanden op water en chocolade. Onder vuur van Bosnisch-Servische troepen, met tegenwerking van moslim-milities en in de steek gelaten door de VN hebben zij zich beziggehouden met hulp en evacuatie van de moslimbevolking. Ongetwijfeld valt hierop het een en ander aan te merken. Op hun te formele hou-

ding is in sommige gevallen kritiek te leveren.

De verantwoordelijkheid voor het drama in Srebrenica ligt, zoals ook minister Voorhoeve terecht heeft benadrukt, in de eerste plaats bij de Bosnische Serviërs en hun militaire en politieke vrienden in Belgrado. Aan de zijde van de VN en VN-lidstaten heeft een mengeling van onwil, naïveteit, cynisme en eigenbelang een rol gespeeld in de uiteindelijke ontknoping van het vraagstuk van de oostelijke enclaves in Bosnië. Dit wordt nog eens bevestigd door het journalistiek speurwerk van *NRC Handelsblad*, *IKON-Kenmerk* en *Channel Four*. Eén van de conclusies van hun onderzoek, een huzarenstukje op het gebied van de militaire verslaggeving, was dat uiteindelijk vlak voor de val van Srebrenica het luchtwapen niet is ingezet als gevolg van een afspraak over de vrijlating van Franse gijzelaars. Het bewijs daarvoor is niet geleverd. Maar het is een gedachte, om met de woorden van generaal Nicolai te spreken, 'te verschrikkelijk om toe te laten'. Helaas maken deze nieuwe gegevens het beeld dat in dit artikel naar voren komt nog somberder. Vanuit dat perspectief is een internationaal onderzoek naar de val van Srebrenica meer dan wenselijk.

29 Zie o.a. W. van Dullemen, 'Operationeel-logistieke ervaringen in Bosnië-Herzegovina', in: *Militaire Spectator*, 6 (1995), blz. 266 en Everts, *a.w.* noot 26.

Drs S. de Hoop is docent Midden- en Oosteuropese geschiedenis aan de Universiteit Groningen.

OPROEP

Oudere jaargangen van de Internationale Spectator

De NGIZ-Afdeling Utrecht en YES (Young Europeans for Security) beschikken thans, dank zij twee schenkingen, over de jaargangen 1970-heden van de *Internationale Spectator*. Graag zouden zij hun collectie willen completeren, vanaf 1947 tot 1970.

Wie nog oude jaargangen heeft en bereid is deze, om niet, af te staan aan de Afdeling Utrecht en YES, gelieve contact op te nemen met de Secretaris NGIZ Afdeling Utrecht, Dr H.A.H. Audretsch, 1e Brandenburgerweg 139, 3721 MG Bilthoven, tel./fax. 030-2287408.

De *Internationale Spectator* wordt in het kantoor van YES – bij de Universiteit Utrecht – gratis ter inzage gesteld aan een ieder die daarvoor interesse heeft. YES, Janskerkhof 15, 3512 BK Utrecht, tel. 030-2538287; fax. 030-2537028. Graag vooraf afspraak maken. Fotocopiëren ter plekke is mogelijk; uitlenen is niet toegestaan. Contactpersoon YES; Hans van den Berg.